

Anetta Grzesik-Robak

Powiatowy Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Oleśnicy
e-mail: anettarobak@wp.pl
tel. +48 71 314 01 72

Edukacja globalna z perspektywy nauczania na poziomie ponadgimnazjalnym

Streszczenie. Od kilku lat coraz szerzej dyskutuje się na temat problemów globalnych, co jest wynikiem zrozumienia głębokich współzależności na linii Północ – Południe. Znajduje to swój wyraz w procesie edukacji oraz w treści podstawy programowej na czwartym etapie edukacyjnym, który jest wdrażany od kilku lat w wyniku wprowadzonej reformy. Edukacja globalna w ten sposób zmieniła swój status z nieformalnej na formalną. Nie ma dziś osobnego przedmiotu o nazwie edukacja globalna, lecz jej zakres problemowy jest włączony do podstawy programowej różnych przedmiotów, przede wszystkim geografii, wiedzy o społeczeństwie, biologii. W rozpowszechnianiu treści tego typu edukacji włączyły się instytucje państwowe, jak MSZ, MEN, ale także inne podmioty społeczne, przede wszystkim liczne organizacje pozarządowe. Treść artykułu przybliży pojęcie, zakres przedmiotowy edukacji globalnej, jej istotę oraz podmioty zajmujące się jej wdrażaniem. Zaprezentowany został także zarys podstawy programowej z różnych przedmiotów szkolnych w celu pokazania, jakie problemy globalne nauczyciel powinien analizować z uczniem szkoły ponadgimnazjalnej.

Słowa kluczowe: edukacja globalna, Północ, Południe, współzależności, podstawa programowa

Wprowadzenie

Ostatnie dziesięciolecie przyniosły wiele zmian w skali globalnej, z którymi musi się zmierzyć także polska szkoła. Do języka polskiego na stałe weszło słowo globalizacja, najogólniej rozumiane jako zbiór procesów prowadzących do coraz większej współzależności państw, społeczeństw, gospodarek i kultur, wpływających na zmniejszenie się dystansu nie tylko między poszczególnymi państwami, ale i między ludźmi.

Umiejętność interpretowania zjawisk w kontekście globalnym staje się koniecznością naszych czasów. Tak jak członkostwo w Unii Europejskiej spowodowało włączenie perspektywy europejskiej do programów nauczania i życia szkoły, tak też podobny efekt w odniesieniu do reszty świata daje edukacja globalna. Stwarza ona możliwość pokazania zarówno pozytywnych, jak i negatywnych stron procesu globalizacji oraz wyciągania samodzielnych wniosków przez uczniów bez z góry narzuconej tezy. Celem edukacji globalnej jest w tym kontekście dostarczanie wiedzy na temat współzależności we współczesnym świecie, które należy rozmiąć jako wzajemne powiązania i przenikanie się systemów kulturowych, środowiskowych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych. Jednak przede wszystkim głównym jej zadaniem jest zachęcanie młodzieży do podejmowania konkretnych działań, zmiany postaw i często stereotypowego sposobu myślenia oraz postrzegania świata. Kwestiom obecności i praktycznej realizacji treści edukacji globalnej w polskiej szkole na poziomie ponadgimnazjalnym jest poświęcone niniejsze opracowanie.

1. Istota edukacji globalnej

Edukacja globalna stanowi część kształcenia obywatelskiego i wychowania, rozszerzając zakres tego kształcenia przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności globalnych, przygotowuje odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości. Wśród najważniejszych wyzwań globalnych wymieniać należy zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, poprawę jakości życia w krajach globalnego Południa, ochronę praw człowieka, zapewnienie zrównoważonego rozwoju, budowanie partnerskich relacji gospodarczych i społecznych pomiędzy krajami globalnej Północy i globalnego Południa. Istotne w edukacji globalnej jest tłumaczenie przyczyn i konsekwencji opisywanych zjawisk, przedstawianie perspektywy globalnego Południa, rozumienie świata jako złożonego i dynamicznie zmieniającego się systemu, kształtowanie krytycznego myślenia, przełamywanie stereotypów i uprzedzeń¹, ukaazywanie wpływu jednostki na globalne procesy i wpływu globalnych procesów na jednostkę. Stąd też edukacja globalna opiera się na takich wartościach, jak prawo do życia, godność osoby ludzkiej, sprawiedliwość, wolność, pokój, solidarność, równość, tolerancja, miłość². Szeroki zakres przedmiotowy edukacji globalnej sprawia, że zostało wyodrębnionych w jej ramach kilka komponent-

¹ Zob. M. Wojtalik, *Edukacja globalna – odkryć na nowo rzetelność w opisywaniu krajów Południa*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl [15.11.2014].

² Więcej: *Inspiracje ze Szkół Globalnych. Edukacja globalna w praktyce*, www.pah.org.pl/m/1356/pah_inspiracje_ze_szkol_globalnych_www.pdf [15.11.2014].

tów, tj.: edukacja rozwojowa, edukacja o prawach człowieka, edukacja międzykulturowa, edukacja na rzecz pokoju i zapobieganiu konfliktom, edukacja na rzecz trwałego i zrównoważonego rozwoju.

Warto w tym miejscu poświęcić nieco uwagi procesowi i podmiotom, które przyczyniły się do upowszechnienia problematyki edukacji globalnej. Instytucją, która ma w tym zakresie szczególne zasługi, jest Centrum Północ-Południe (CPP), oficjalnie nazwane Europejskim Centrum na rzecz Globalnej Współzależności i Solidarności (jest Porozumieniem Częściowym Rady Europy)³. W jego skład wchodzi 21 państw członkowskich⁴. Centrum zostało otwarte w Lizbonie w 1990 r. na podstawie Rezolucji 14 przyjętej przez Komitet Ministrów Rady Europy 16 listopada 1989 r. Zadaniem CPP jest stworzenie struktur dla europejskiej współpracy nastawionej na zwiększenie świadomości publicznej w tych zakresach, którymi zajmuje się edukacja globalna z wykorzystaniem takich partnerów, jak rządy, parlamenty, władze lokalne i regionalne oraz organizacje pozarządowe. Cele CPP są zgodne z celami i zasadami Rady Europy, a także z Milenijnymi Celami Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych⁵. W zakresie edukacji globalnej celem CPP jest rozwijanie, wzmacnianie, wspieranie strategii i budowanie potencjału dla tego rodzaju edukacji, skierowane do instytucji i praktyków sektora edukacji formalnej i nieformalnej. Definicja edukacji globalnej, jaką wypracowało CPP brzmi następująco: „to edukacja, która otwiera ludziom oczy i umysły na świat oraz uświadamia o konieczności podejmowania działań na rzecz dążenia do większej sprawiedliwości, równości i zagwarantowania respektowania praw człowieka dla wszystkich [...]. Obejmuje edukację rozwojową, edukację w zakresie praw człowieka, edukację dla zrównoważonego rozwoju, edukację na rzecz pokoju i zapobiegania konfliktom, edukację międzykulturową, stanowiąc globalny wymiar edukacji obywatelskiej”⁶. W 1997 r. CPP zaprezentowała Kartę Edukacji Globalnej jako pierwszy dokument referencyjny odnoszący się do edukacji globalnej. W ciągu kolejnych lat Centrum rozwinęło mechanizm sieciowania praktyków z krajów członkowskich Rady Europy w celu wymiany doświadczeń

³ Zob. www.coe.int/t/dg4/nscentre/default_en.asp [15.11.2014].

⁴ Są to: Cypr, Finlandia, Niemcy, Grecja, Watykan, Islandia, Irlandia, Włochy, Lichtenstein, Luksemburg, Czarnogóra, Maroko, Holandia, Norwegia, Portugalia, San Marino, Serbia, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria.

⁵ Milenijne Cele Rozwoju ONZ: zlikwidowanie skrajnego ubóstwa i głodu, zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym, wspieranie zrównoważenia w prawach mężczyzn i kobiet oraz wzmocnienie pozycji kobiet, zmniejszenie wskaźnika umieralności dzieci, poprawa stanu zdrowia kobiet ciężarnych i położnic, zwalczanie AIDS, malarii i innych chorób, zapewnienie stanu równowagi ekologicznej środowiska, rozwijanie i wzmacnianie światowego partnerstwa w sprawach rozwoju, <http://www.un.org/millenniumgoals/> [23.11.2014].

⁶ Deklaracja Globalnej Edukacji z Maastricht, 15-17 listopada 2002, *Przewodnik po edukacji globalnej. Poradnik dla edukatorów: jak rozumieć i realizować edukację globalną*, Centrum Północ-Południe 2008, s. 6-7.

i zwiększenia zasięgu działań edukacji globalnej, który sformalizował się w Sieć Tygodnia Edukacji Globalnej. Od tej pory corocznie odbywa się wydarzenie o zasięgu europejskim nazwane Tygodniem Edukacji Globalnej, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

W 2008 r. Centrum i Komisja Europejska podpisały porozumienie o wspólnym zarządzaniu, które postawiło sobie za cel wspólnie promować edukację globalną i wzmocnić ją w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej. Należy także wspomnieć, że od 1995 r. jest przyznawana Nagroda Północ-Południe dla dwóch kandydatów, którzy wykazali się wyjątkowym zaangażowaniem w propagowanie solidarności Północ-Południe w następujących obszarach: ochrona praw człowieka, obrona demokracji i pluralistycznych wartości, podnoszenie świadomości społecznej w kwestiach globalnych współzależności i solidarności oraz wzmocnienia partnerstwa Północ-Południe. W 2014 r. Nagrodę Północ-Południe otrzymali Maura Lynch i André Azoulay⁷.

Edukacja globalna i rozwojowa jest wspierana przez agencje współpracy na rzecz rozwoju i Ministerstwa Spraw Zagranicznych w krajach członkowskich OECD i krajach europejskich. W państwach, w których edukacja globalna uważana jest za niezbędny element programu nauczania, jest również wspierana przez Ministerstwa Edukacji oraz popierana przez Ministerstwa Środowiska, ponieważ odnosi się do zrównoważonego rozwoju. Wsparcie dla instytucji państwowych stanowią organizacje pozarządowe, które we współpracy z różnymi podmiotami społecznymi (nauczyciele, kuratorzy, młodzież i pracownicy społeczni) m.in. dostarczają narzędzi i pomagają instytucjom edukacyjnym realizować zadania z zakresu edukacji globalnej.

26 maja 2011 r. między Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Edukacji Narodowej oraz Grupą Zagranica⁸ zostało podpisane Porozumienie w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce. Porozumienie zostało wypracowane w drodze procesu międzysektorowego angażującego organizacje pozarządowe, instytucje rządowe, samorządowe, nauczycieli i ekspertów akademickich. Ministerstwo Spraw Zagranicznych od 2005 r. wspiera polskie organizacje pozarządowe, samorządy i instytucje edukacyjne zaangażowane we wprowadzenie zagadnień współpracy rozwojowej do polskiej debaty publicznej oraz do programów kształcenia w placówkach oświatowych wszystkich szczebli i w szkołach wyższych⁹. Działalność MSZ w zakresie edukacji globalnej opiera się na kilku płaszczyznach: a) ogłaszaniu od 2005 r. corocznie konkursu gran-

⁷ Więcej na temat laureatów: www.coe.int/t/dg4/nscentre/nsp/nsp1_EN.asp [23.11.2014].

⁸ Grupa Zagranica to platforma 61 polskich organizacji pozarządowych, zaangażowanych we współpracę rozwojową, wspieranie demokracji, pomoc humanitarną i edukację globalną, www.zagranica.org.pl [23.11.2014].

⁹ Szerzej: www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/edukacja_globalna/ [15.11.2014].

towego na projekty z dziedziny edukacji globalnej skierowane do określonych grup społeczeństwa polskiego. Projekty mogą być realizowane przez organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego oraz szkoły wyższe. Od 2008 r. MSZ organizuje konkurs wspólnie z Ministerstwem Edukacji Narodowej i Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego; b) stwarzaniu możliwości włączenia elementów edukacji globalnej do projektów pomocy rozwojowej oraz projektów wolontariackich w postaci tzw. inicjatywy edukacyjnej skierowanej do odbiorców w Polsce; c) współpracy z Ośrodkiem Rozwoju Edukacji (jednostka podległa MEN, do 2009 Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli), który przy wsparciu finansowym MSZ od 2007 r. realizuje projekty mające na celu podniesienie kompetencji nauczycieli w prowadzeniu zajęć lekcyjnych z edukacji globalnej oraz wspieraniu uczniów w realizacji własnych projektów dotyczących problematyki globalnej, o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego opracowania¹⁰.

2. Treści edukacji globalnej w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadgimnazjalnych

W pierwszej połowie 2008 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej zapoczątkowało reformę programową kształcenia ogólnego w polskich szkołach. Przygotowane przez grono ekspertów zmiany weszły w życie w roku szkolnym 2009/2010, począwszy od pierwszych klas gimnazjów, a następnie szkół ponadgimnazjalnych. W proces wypracowywania i późniejszych konsultacji społecznych w zakresie nowej podstawy programowej włączyli się także członkowie grupy roboczej ds. edukacji globalnej działającej przy Grupie Zagranica.

Nowa podstawa programowa, która obowiązuje od 1 września 2009 r., zaleca włączanie elementów edukacji globalnej do treści nauczania. W katalogu przedmiotów szkolnych nie ma takiego, który indywidualnie realizowałby treści edukacji globalnej. Treści te są zawarte w podstawie programowej innych przedmiotów, w szczególności wiedzy o społeczeństwie geografii, ale także historii, przyrody¹¹. Wraz z nową podstawą programową odpowiedzialność za kształcenie w zakresie zagadnień globalnych została przesunięta z obszaru edukacji nieformalnej do edukacji formalnej. Twórcy podstawy programowej przygotowywali ją, jak zosta-

¹⁰ *Edukacja globalna w programie polskiej współpracy rozwojowej*, wyd. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Współpracy Rozwojowej, s. 4, www.polskapomoc.gov.pl [12.11.2014].

¹¹ Por. Podstawa programowa z komentarzami, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa, 2009, s. 30, 86, 96 i inne; Podstawa programowa z komentarzami, t. 5: *Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, przyroda, geografia, biologia, chemia, fizyka*, MEN, Warszawa 2009, s. 159.

ło wspomniane wyżej, we współpracy z organizacjami pozarządowymi¹², czego efektem jest wiele opublikowanych materiałów do dyspozycji nauczycieli, którzy mogą je wykorzystywać zarówno w toku prowadzonej lekcji, jak i w zajęciach pozalekcyjnych¹³.

Dla zobrazowania zakresu merytorycznego oraz wymagań stawianych uczniom w odniesieniu do zagadnień edukacji globalnej niech będzie pomocna kwerenda fragmentu podstawy programowej wiedzy o społeczeństwie¹⁴, która naj-

¹² Wymienić tu należy: Polską Akcję Humanitarną, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Ośrodek Rozwoju Edukacji.

¹³ Zob. *Cały świat w klasie*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, www.ceo.org.pl; *Kupuj odpowiedzialnie drewno i papier*, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć; *Szanuj moje prawa, szanuj moją godność*, Amnesty International, www.edukacjadlagodnosci.pl; *Globalnie – Odpowiedzialnie. Materiały dla nauczycieli*, Fundacja Kultury Chrześcijańskiej ZNAK, www.etyczne.pl; *Szkoła pełna energii*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, www.ceo.org.pl; *Rzeczywistość krajów Południa*, Polska Akcja Humanitarna, www.pah.org.pl; *Jedna planeta – jedna cywilizacja*, Polska Zielona Sieć, www.globalnepoludnie.pl; *Dzieci chcą się uczyć – wystawa plakatu dla szkół*, Polska Akcja Humanitarna, www.pah.org.pl; *Globalnie – odpowiedzialnie – komiks dla młodzieży*, Fundacja Kultury Chrześcijańskiej ZNAK, www.etyczne.pl; *Oblicza Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Materiały do zajęć z edukacji globalnej*, Akademia Pedagogiki Specjalnej, www.aps.edu.pl; *Dla klimatu przeciwko ubóstwu*, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć; *Kupuj odpowiedzialnie*, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć; *Dla klimatu przeciwko ubóstwu*, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć; *Metoda projektu w edukacji globalnej*, Polska Akcja Humanitarna; *Globalnie. Odpowiedzialnie* – materiał do dyskusji o organizmach modyfikowanych genetycznie (GMO) przedstawiający argumenty przeciwników i zwolenników GMO, Fundacja Kultury Chrześcijańskiej ZNAK; *Szkoła pełna zasobów* – materiał przedstawiający konsekwencje postępujących zmian klimatycznych z perspektywy polskiej, jak i mieszkańców różnych krajów Południa (m.in. Boliwii, Ugandy i Bangladeszu), Centrum Edukacji Obywatelskiej; *Edukacja globalna w szkolnych projektach edukacyjnych*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl; *Przewodnik po edukacji globalnej. Poradnik dla edukatorów: jak rozumieć i realizować edukację globalną*, Centrum Północ-Południe Rady Europy Grupa Zagranica, Warszawa 2012; *Jak uczyć o społecznej odpowiedzialności i zrównoważonym rozwoju. Przewodnik dla nauczycieli*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2011; *Jak badać jakość w edukacji globalnej. Wnioski z partnerskiego przeglądu materiałów i działań z zakresu edukacji globalnej*, Grupa Zagranica, Warszawa 2012; K. Kochanowicz, M. Wojtalik, *Jak mówić o większości świata*, Instytut Globalnej Odpowiedzialności, Warszawa 2008; *Lekcje dla świata*, red. J. Żepielska, PAH, Warszawa 2008; *Inspiracje ze Szkół Globalnych. Edukacja globalna w praktyce* www.pah.org.pl/m/1356/pah_inspiracje_ze_szkol_globalnych_www.pdf [15.11.2014].

¹⁴ Treści edukacji globalnej występują także w programach nauczania takich przedmiotów, jak przyroda, geografia, przedsiębiorczość. Oto przykłady: Przyroda i jej treści nauczania: Ochrona przyrody i środowiska: efekt cieplarniany od strony fizycznej – kontrowersje wokół wpływu człowieka na jego pogłębianie się, zrównoważony rozwój jedyną alternatywą dla przyszłości świata, zasoby wody na Ziemi a potrzeby człowieka; racjonalne gospodarowanie wodą wyzwaniem dla każdego. Uczeń: przedstawia mechanizm efektu cieplarnianego i omawia kontrowersje dotyczące wpływu człowieka na zmiany klimatyczne, omawia możliwości wykorzystania metod genetycznych w ochronie zagrożonych gatunków i ocenia przydatność tzw. banków genów, określa cele zrównoważonego rozwoju i przedstawia zasady, którymi powinna kierować się gospodarka świata. Geografia i jej treści nauczania: Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata. Uczeń: wyróżnia i charakteryzuje obszary o optymalnych i trudnych warunkach do zamieszkania w skali globalnej i regionalnej; for-

szerzej traktuje o kwestiach globalnych na IV etapie edukacyjnym. W zakresie treści nauczania jednym z podejmowanych wątków na podstawowym poziomie nauczania są prawa człowieka. Uczeń powinien opanować zwięzłą historię praw człowieka i ich generacje, wymienić najważniejsze dokumenty z tym związane, wymienić podstawowe prawa i wolności człowieka, wyjaśnić, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne, podać najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka, umieć znaleźć w środkach masowego przekazu (w tym w Internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie, wyróżnić regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podać przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata. Uczeń powinien umieć oceniać i projektować różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem), charakteryzować i oceniać różnicowanie oraz zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie; dokonywać oceny zjawiska uzależnienia produkcji energii na świecie od źródeł zaopatrzenia surowców nieodnawialnych, umieć wyjaśniać, na czym polegają zmiany zachodzące na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej, wynikające z rozwoju nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz współczesne zmiany na mapie politycznej świata, na wybranych przykładach (w skali lokalnej, regionalnej i globalnej), wyjaśnić przyczyny procesów integracyjnych i ich skutki gospodarcze, społeczne i polityczne, podać przykłady procesów globalizacji i ich wpływu na rozwój regionalny i lokalny. W zakresie relacji człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój uczeń powinien formułować problemy wynikające z eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych, przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej, scharakteryzować obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określić przyczyny tego zróżnicowania (w tym zanieczyszczenia wód), przedstawić projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoborów wody w różnych strefach klimatycznych, rozróżniać przyczyny zachodzących współcześnie globalnych zmian klimatu (ocieplenia globalnego) i oceniać rozwiązania podejmowane w skali globalnej i regionalnej zapobiegające temu zja-

muje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie, charakteryzuje główne procesy demograficzne (fazy przejścia demograficznego i przejścia epidemiologicznego) na przykładzie całego świata i poszczególnych kontynentów, klasyfikuje migracje, podaje ich przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska; charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków i czynniki wpływające na atrakcyjność niektórych państw dla imigrantów. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń: klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; przyrodnicze (rozszerzanie udziału technologii energooszczędnych, zmiany modelu konsumpcji, zmiany poglądów dotyczących ochrony środowiska). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z 2009 r., nr 4, poz. 17.

wisku, wykazywać na przykładach, że zbyt intensywne wykorzystanie rolnicze gleb oraz nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa, wykazywać na przykładach pozaprzrodnicze czynniki zmieniające relacje człowiek – środowisko.

W zakresie ochrony praw i wolności uczeń powinien umieć uzasadnić znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, przedstawić na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włączać się w wybrane działania (np. podpisanie apelu, prowadzenie zbiórki darów), rozpoznawać przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii, uzasadniać potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawić możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji, znajdować informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektować działania, które mogą temu zaradzić.

Wymagania ogólne na poziomie rozszerzonym są bardziej specyficzne i konieczne oraz pożądane jest w wielu kwestiach powiązanie teorii z działaniami praktycznymi. W tym zakresie uczeń powinien rozpoznawać problemy w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz szukać ich rozwiązania; rozumieć złożoność problemów społecznych i politycznych; dostrzegać perspektywy różnych uczestników życia publicznego. Działania o charakterze praktycznym, które można realizować w formie projektu, dotyczą m.in. współdziałania w sprawach publicznych. W tym kontekście uczeń powinien współpracować z innymi (planować, dzielić się zadaniami i wywiązywać się z nich), sprawnie korzystać z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; znać i stosować zasady samoorganizacji i samopomocy. Uczeń także powinien wykazać się umiejętnością przedstawiania związków między swoim życiem a sytuacją społeczności lokalnej, Polski, Europy i świata; wyjaśniać złożoność zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych przy uwzględnieniu perspektywy globalnej w interpretacji tych zjawisk. W zakresie wymagań szczegółowych na poziomie rozszerzonym treści nauczania dotyczą m.in. narodu, ojczyzny i mniejszości narodowych, w ramach których uczeń powinien znać czynniki sprzyjające asymilacji oraz służące zachowaniu tożsamości narodowej, charakteryzować postawy współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu, charakteryzować mniejszości narodowe, etniczne i grupy imigrantów żyjące w Polsce (liczebność, historia, kultura, religia itp.); wymieniać prawa, które im przysługują, rozpoznawać przejawy ksenofobii, antysemityzmu, rasizmu i szowinizmu oraz uzasadniać potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom. W odniesieniu do procesów narodowościowych i społecznych we współczesnym świecie uczeń powinien umieć wyjaśnić, dlaczego i w jakim zakresie doszło do integracji narodów w świecie zachodnim, porównać różne modele polityki wybranych państw wobec

mniejszości narodowych i imigrantów, wyjaśnić, dlaczego w Europie integracja imigrantów z państw pozaeuropejskich rodzi trudności, ocenić sytuację imigrantów w Polsce; omawiać na przykładach przyczyny i sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami oraz przyczyny i skutki konfliktów społecznych w państwach Afryki, Azji, Ameryki Południowej i Środkowej. Treści programowe odnoszą się także do kultury i pluralizmu kulturowego, gdzie uczeń powinien umieć wyjaśniać, na czym polega i skąd się bierze pluralizm kulturowy współczesnego społeczeństwa, analizować konsekwencje tego zjawiska oraz rozróżniać tolerancję od akceptacji i oceniać ich znaczenie dla życia społecznego.

Istotnie rozbudowany jest segment z zakresu praw i wolności człowieka. Proces nauczania obejmuje zagadnienia związane z generacją praw, przyczynami ich łamania w różnych regionach świata, światowym i europejskim systemem ochrony praw człowieka (funkcjonujący na mocy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych), znaczeniem Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze dla systemu ochrony praw człowieka na świecie, funkcjonowaniem systemu ochrony praw człowieka w ramach Rady Europy oraz Unii Europejskiej, z rozpatrywaniem spraw przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, działalności wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.

Program nauczania na poziomie rozszerzonym zawiera treści dotyczące stosunków międzynarodowych w wymiarze globalnym, a dotyczy stosowanych metod rozwiązywania sporów między państwami, przyczyn dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem, wzajemnych zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii, przyczyn konfliktów zbrojnych we współczesnym świecie, możliwości prowadzenia akcji humanitarnych. Dotyczy także współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne, przyczyn, motywów i sposobów działania terrorystów i strategii zwalczania terroryzmu, inicjatyw na rzecz pokoju, demokracji i praw człowieka (w tym działania laureatów Pokojowej Nagrody Nobla).

Jeden z fragmentów podstawy programowej dotyczy wprost procesu globalizacji współczesnego świata. Proponuje analizę wieloaspektowego charakteru procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia), roli wybranych państw oraz instytucji o zasięgu globalnym (organizacji, korporacji, mediów) w procesach globalizacyjnych, racji ruchów ekologicznych i alterglobalistycznych oraz racji ich przeciwników, zachęcając ucznia do formułowania własnego stanowiska w tej sprawie.

W ramach analizy systemu bezpieczeństwa i współpracy uczeń poznaje takie podmioty, jak Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz kompetencje jej organów (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, sekretarz generalny, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Rada Gospodarcza i Społeczna), charakte-

ryzuje działanie takich organizacji, jak: WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy), FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa), IMF (Międzynarodowy Fundusz Walutowy), IBRD (Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju), WTO (Światowa Organizacja Handlu), OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury), UNIDO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju Przemysłowego), IAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej), UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci), UNHCR (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców); wyjaśnia, jak powstało i funkcjonuje NATO, wymienia także regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy, ocenia ich znaczenie dla danego regionu i świata, wreszcie wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej¹⁵.

Z powyższej analizy wynika, że najobszerniej wyposażona w zagadnienia edukacji globalnej jest podstawa programowa wiedzy o społeczeństwie, a także geografii, choć w pewnych zakresach występuje także w podstawie programowej innych przedmiotów. Należy jednak podkreślić, że niewielka grupa uczniów realnie korzysta z zaprezentowanej podstawy programowej, ponieważ większość z nich realizuje te przedmioty na poziomie podstawowym, gdzie zakres merytoryczny jest zdecydowanie skromniejszy. Jedynie ci uczniowie, którzy wybierają np. geografę lub wiedzę o społeczeństwie na poziomie rozszerzonym mają szansę dotknąć zagadnień globalnych na satysfakcjonującym poziomie. Realizację podstawy programowej nauczyciele mogą wspierać projektami pozalekcyjnymi. Wymaga to jednak od szkoły i nauczycieli otwarcia, determinacji do pokonywania różnych trudności (logistycznych, finansowych, personalnych) i wysokiej świadomości odpowiedzialności za kształtowanie postaw i wartości wśród młodzieży.

Na podstawie badania ankietowego, przeprowadzonego wśród uczniów liceum (158 badanych), można sądzić, że problematyka globalna nie jest obca młodzieży, choć wynik nie daje pełnej satysfakcji. Oto pytania i odpowiedzi wyrażone w procentach:

1. Oceń swoją wiedzę o krajach globalnego Południa (aktualną, wolną od stereotypów):
 - a) dobra – 25%,
 - b) średnia – 27%,
 - c) słaba – 48%.
2. Oceń swoją wiedzę o zmianach klimatycznych:
 - a) dobra – 69%,
 - b) średnia – 24%,
 - c) słaba – 7%.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej... Zob. też M. Wojtalik, A. Kucińska, *Przewodnik dla nauczycieli. Szkoła globalna działa lokalnie? Materiały do globalnej edukacji rozwojowej*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2009, www.pah.org.pl/m/904/przewodnik_szkola-globalna-dziala-lokalnie.pdf [15.11.2014].

3. Oceń swoją wiedzę o sprawiedliwym handlu (przyczyny, mechanizmy, skutki):
 - a) dobra – 63%,
 - b) średnia – 16%,
 - c) słaba – 21%.
4. Czy masz poczucie odpowiedzialności za świat?
 - a) w dużym stopniu – 83%,
 - b) w średnim stopniu – 12%,
 - c) w małym stopniu – 5%.
5. Czy czujesz gotowość do aktywnego działania, wynikającego z poczucia współodpowiedzialności?
 - a) w dużym stopniu – 47%,
 - b) w średnim stopniu – 26%,
 - c) w małym stopniu – 27%.
6. Na jakich przedmiotach najczęściej usłyszałeś o takich problemach, jak np. zależności między krajami bogatymi i biednymi, zmiany klimatyczne, sprawiedliwy handel, prawa człowieka (można wybrać więcej niż jeden przedmiot):
 - a) j. polski – 4%,
 - b) matematyka – 0%,
 - c) geografia – 68%,
 - d) wiedza o społeczeństwie – 85%,
 - e) biologia – 45%,
 - f) chemia – 17%,
 - g) fizyka – 4%,
 - h) przedsiębiorczość – 38%,
 - i) religia – 53%,
 - j) historia – 31%.

Przydatność przedmiotowa w zakresie edukacji globalnej, w ocenie uczniów, przekłada się na kształt podstawy programowej. Najszerzej, co już zostało powiedziane, wyposaża ona w treści edukacji globalnej takie przedmioty, jak geografia i wiedza o społeczeństwie, a także biologia. Wynika to także ze szczególnej predyspozycji tych dziedzin do realizowania różnego rodzaju projektów edukacyjnych, w tym także o problemach globalnych, o czym kilka słów w następnej części artykułu. Optymizmem napawa poczucie odpowiedzialności wśród młodych ludzi za świat, ale już wykazali oni mniejszą gotowość do aktywności, co być może wynika z ogólnie niskiego poziomu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce i niskiej aktywności społecznej Polaków. To także jest wyzwanie na przyszłość.

3. Edukacja globalna w działaniu na przykładach

Realizacja treści wynikających z podstawy programowej różnych przedmiotów nie jest i nie powinna być jedynym narzędziem w ramach edukacji globalnej. Zasadniczy cel to przekucie teorii w aktywność uczniowską przy nauczycielskim wsparciu. Już dziś można zaobserwować coraz bardziej pogłębiającą się świadomość wśród społeczności szkolnej na temat istniejących współzależności pomiędzy poszczególnymi regionami świata. Z roku na rok coraz większa grupa nauczycieli bierze udział w specjalnie organizowanych szkoleniach, które przygotowują merytorycznie, ale także wyposażają w potrzebne narzędzia i materiały do realizacji treści edukacji globalnej.

Jedną z instytucji zaangażowanych w propagowanie edukacji globalnej jest Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) z siedzibą w Warszawie¹⁶ od kilku lat przygotowujący koordynatorów regionalnych, którzy z kolei w swoim otoczeniu przygotowują nauczycieli do pracy z uczniami¹⁷. Od 2007 r. podejmowane są przez ORE systemowe działania w obszarze edukacji globalnej, a ich celem jest promocja i wzmocnienie edukacji rozwojowej w polskiej szkole. W latach 2007-2010 realizowane były projekty: Pomagamy innym – edukacja rozwojowa w szkole, Regionalne partnerstwo szkół w promocji TEG, Wiem, rozumiem, działam – edukacja rozwojowa w polskiej szkole, finansowane ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych w ramach konkursu Polska Pomoc.

Corocznie Ośrodek organizuje szkolenia dla koordynatorów regionalnych, trenerów i liderów edukacji globalnej, wyłaniając 32 z nich (po dwóch koordynatorów w każdym województwie, gdzie jeden pełni dodatkowo funkcję mentora podczas szkolenia e-learning). Koordynatorzy przeprowadzają następnie szkolenia dla rad pedagogicznych, podczas których przedstawiają ideę edukacji globalnej, omawiają podstawę programową kształcenia ogólnego ze szczególnym podkreśleniem przedmiotowych/międzyprzedmiotowych treści nauczania i sposobu ich realizacji w szkole, omawiają metody projektu edukacyjnego, wprowadzają nauczycieli do działań w ramach Tygodnia Edukacji Globalnej (TEG). W 16 regionach nauczyciele zdobywają wiedzę i umiejętności w czasie szkolenia *blended learning* (trwa 56 godzin dydaktycznych, podzielone na 4 moduły tematyczne), wsparte zajęciami warsztatowymi, przeprowadzanymi w ośrodkach doskonalenia nauczycieli. Działania nauczycieli są urozmaicone i wzbogacone spotkaniami z wolontariuszami, którzy realizowali projekty w Afryce Subsaharyjskiej, Ameryce Łacińskiej i Azji. W trakcie zajęć wolontariusze opowiadają o swojej pracy, prezentują filmy, zdjęcia, stroje, przeprowadzają gry edukacyjne z uczniami i starają się przybliżyć rzeczywistość panującą w regionach, w których pracowali. Nauczyciele korzystający ze szkolenia *blended learning* są wyposażeni również w bogate materiały edukacyjne, które podnoszą atrakcyjność prowadzonych lekcji oraz zajęć pozalekcyjnych. Kulminacją działań edukatorskich jest zaproszenie do obchodów Tygodnia Edukacji Globalnej¹⁸, który odbywa się zawsze w listopadzie, a polega na realizacji

¹⁶ Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) jest publiczną placówką doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym prowadzoną przez ministra edukacji narodowej. Powstał z dniem 1 stycznia 2010 roku w wyniku połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej na podstawie zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Celem ośrodka jest podejmowanie i realizacja działań na rzecz podnoszenia jakości edukacji zgodnie z polityką oświatową państwa w obszarze kształcenia ogólnego i wychowania oraz zgodnie z wprowadzanymi zmianami w systemie oświaty, http://ore.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=800&Itemid=14 [15.11.2014].

¹⁷ Autorka niniejszego artykułu pełniła funkcję koordynatora regionalnego edukacji globalnej w regionie dolnośląskim w 2013 r.

¹⁸ Zob. więcej: http://fed.home.pl/teg/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=15&Itemid=184 [15.11.2014].

opracowanego wcześniej przez szkołę projektu. Efekty pracy są oceniane w ramach ogólnopolskiego konkursu na najlepszy projekt. W Komisji Konkursowej zasiadają przedstawiciele Polskiej Akcji Humanitarnej, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Instytutu Globalnej Odpowiedzialności oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ośrodka Rozwoju Edukacji. Podsumowanie działań ma miejsce zawsze w grudniu. Każdego roku działania odbywają się pod innym hasłem. W tym roku brzmi ono: Bezpieczeństwo żywnościowe¹⁹. Trzeba jednak pamiętać, że udział w TEG jest inicjatywą dobrowolną i to szkoła oraz konkretny nauczyciel decydują, czy takie działania będą podejmowane.

Podsumowanie

Zadaniem szkoły w kontekście edukacji globalnej jest przekonanie uczniów, że każdy z nich swoimi codziennymi wyborami ma szansę realnie oddziaływać na życie ludzi w krajach Północy i Południa. Podejmując różne decyzje, wspierając takie a nie inne działania i polityki, można podejmować inicjatywy na rzecz lub przeciwko środowisku, poszanowaniu praw człowieka, pogłębianiu się ubóstwa, zawłaszczania zasobów naturalnych należących do innych społeczeństw. Pomocnym instrumentem w zakresie zdobywania wiedzy, a tym samym podnoszenia świadomości o globalnych współzależnościach jest właśnie edukacja globalna. Pomaga w kształtowaniu takich m.in. umiejętności, jak krytyczne myślenie, praktyczne wykorzystywanie wiedzy, podejmowanie świadomych decyzji, współpraca w wymiarze lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Sprzyja także kształtowaniu niezwykle pożądanых postaw, jak: odpowiedzialność, szacunek, uczciwość, empatia, otwartość, osobiste zaangażowanie, gotowość do ustawicznego uczenia się.

Wynika z tego, że realizacja treści i zadań z zakresu edukacji globalnej stanowi odpowiedzialne i dalekosiężne zadanie stawiane dzisiejszej szkole. Część treści jest już realizowana, ponieważ wynika z podstawy programowej, jednak wydaje się to niewystarczające. Przede wszystkim nadal należy kłaść nacisk na podnoszenie świadomości o globalnych współzależnościach wśród nauczycieli, bo tylko ich wewnętrzne przekonanie o potrzebie rzetelnego rozpowszechniania tej wiedzy przekuje się na satysfakcjonujące przygotowanie młodego człowieka do życia w zróżnicowanym pod wieloma względami świecie, a przez to kształtowania właściwych postaw. To proces wymagający wysiłku, korzystny dla pokoleń obecnych i przyszłych. Z całą pewnością sukcesem jest przejście edukacji globalnej z poziomu edukacji nieformalnej do formalnej, czego wyraz stanowi konstrukcja merytoryczna obecnie obowiązującej podstawy programowej na IV poziomie edukacyjnym.

¹⁹ Więcej na stronie: www.edukacja.globalna.ore.edu.pl/pl/a/Tydzien-Edukacji-Globalnej-15-23-listopada-2014 [15.11.2014].

Literatura

- Deklaracja Globalnej Edukacji z Maastricht, 15-17 listopada 2002, *Przewodnik po edukacji globalnej. Poradnik dla edukatorów: jak rozumieć i realizować edukację globalną*, Centrum Północ-Południe 2008.
- Edukacja globalna w programie polskiej współpracy rozwojowej*, wyd. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Współpracy Rozwojowej, www.polskapomoc.gov.pl [12.11.2014].
- Inspiracje ze Szkół Globalnych. Edukacja globalna w praktyce*, www.pah.org.pl/m/1356/pah_inspiracje_ze_szkol_globalnych_www.pdf [15.11.2014].
- Podstawa programowa z komentarzami, t. 4: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, MEN, Warszawa 2009.
- Podstawa programowa z komentarzami, t. 5: *Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, przyroda, geografia, biologia, chemia, fizyka*, MEN, Warszawa 2009.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z 2009 r., nr 4, poz. 17.
- Wojtalik M., *Edukacja globalna – odkryć na nowo rzetelność w opisywaniu krajów Południa*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl [15.11.2014].
- Wojtalik M., Kucińska A., *Przewodnik dla nauczycieli. Szkoła globalna działa lokalnie? Materiały do globalnej edukacji rozwojowej*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2009, www.pah.org.pl/m/904/przewodnik_szkola-globalna-dziala-lokalnie.pdf [15.11.2014].

Global Education from the Perspective of Secondary School Education

Summary. Discussion about global issues has become popular in many areas, and this is a result of a deep understanding of the interdependence of the North and South. This is reflected in the educational process and the content of the core curriculum at the fourth level of education, which has been implemented for several years as a result of introduced reforms. Thus, Global education has changed its status from informal to formal. There are now global education class, but their content is included in the core curriculum of various subjects such as geography, social studies, and biology. The process of dissemination is also supported by institutions such as, the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Education, but also others, especially a number of non-governmental organizations. This article introduces the concept and scope of global education, its essence and the entities involved in its implementation. Also, this article presents core curriculums of other classes to show the kind of global issues each teacher can analyse with secondary school students.

Key words: North, South, global education, interdependence, core curriculum